

Tomasz Maczuga

Dramatyczne dzieje żydowskiego rodzeństwa : słynny filozof i komunistyczna dramatopisarka urodzeni w Wadowicach

Wadoviana : przegląd historyczno-kulturalny 14, 226-230

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

TOMASZ MACZUGA

DRAMATYCZNE DZIEJE ŻYDOWSKIEGO RODZEŃSTWA.

SŁYNNY FILOZOF
I KOMUNISTYCZNA DRAMATOPISARKA
URODZENI W WADOWICACH

W rodzinie Leopolda i Cerliny Lask w Wadowicach przyszło na świat czworo dzieci: Helena, Jan, Berta i Emil. Dwoje z nich zyskało światowy rozgłos: Berta Lask, urodzona 28 września 1875 oraz Emil Lask, urodzony 19 listopada 1878. Siostra miała przeżyć brata o 52 lata. Ojciec dzieci - Leopold Lask - był żydowskim przedsiębiorcą, niezłe prosperującym fabrykantem papieru.

W 1885 r. a więc, gdy Berta miała 10, a Emil 7 lat, rodzina Lasków opuściła Wadowice i przeniosła się z Galicji na północ, do Brandenburgii, do miejscowości Falkenberg (polskie Poradz) w powiecie Maerkisch-Oderland. W Falkenbergu Leopold kupił fabrykę papieru, która była w posiadaniu rodziny do 1920 r., aż do śmierci Cerliny Lask (Leopold zmarł w 1905 r.). Zarówno Berta jak i Emil chodzili do szkoły średniej w mieście Bad Freienwalde. Tam powstały pierwsze młodzieńcze próby literackie rodzeństwa. Berta uczyła się przez jakiś czas w Berlinie w szkole słynnej niemieckiej feministki i pedagoga Heleny Lange. Chciała dalej studiować, lecz matka udaremniła te plany.



Berta Lask

W 1901 Berta poślubiła 15 lat od niej starszego uczonego Louisa Jacobsona. Był neurologiem, neuroanatomem, docentem berlińskiego Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma. Urodził się w Bydgoszczy w niemiecko-żydowskiej rodzinie. Napisał kilka pionierskich książek z dziedziny neurologii, w tym jedną z polskim neurologiem Edwardem Flatauem. Berta i Louis mieli czworo dzieci: Ruth (1902), Ludwiga (Lutza) (1903), Hermanna (1905) i Ernsta (1906).

W tym czasie Emil rozpoczął studia prawnicze we Fryburgu Bryzgowijskim. Z prawa szybko przeniósł się na filozofię. Studiował ją u najwybitniejszego w tym okresie niemieckiego filozofa nauki Heinricha Rickerta, przedstawiciela neokantowskiej szkoły badeńskiej. Filozofia neokantyzmu, zapoczątkowana w drugiej połowie XIX wieku, wyrażała sprzeciw wobec materializmu przyrodoznawczego, a szukała inspiracji ponownie w filozofii Kanta. Emil pogłębiał studia w Heidelbergu u założyciela szkoły badeńskiej Wilhelma Wildelbanda. W 1905 r. w wieku 30 lat ukończył habilitację i został docentem prywatnym. W 1910 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1912 profesorem etatowym. W latach 1911-1912 opublikował swoje najważniejsze dzieła: *Logikę filozofii i teorię kategorii* oraz *Teorię sądu*.

Gdy wybuchła pierwsza wojna światowa Emil Lask zgłosił się na ochotnika do wojska niemieckiego. Zginął na froncie 26 maja 1915 r. Wszystkie bez wyjątku biografie podają, że zginął w miejscowości Turza-Mała "niedaleko od miejsca swojego urodzenia" "w Karpatach". Tymczasem miejscowości o tej nazwie znajdują się w Polsce w województwie mazowieckim i warmińsko-mazurskim. Sprawa pozostaje do wyjaśnienia.

Emil Lask uważany jest za ważnego i jednego z najbardziej oryginalnych niemieckich filozofów pierwszych lat dwudziestego wieku. Filozofowie cenią go za bezkompromisowość. W historii filozofii wspomniany jest zawsze jako ten, który wywarł wielki wpływ na młodego Martina Heideggera i Georga Lukacsa, słynnych filozofów XX w. Po śmierci Laska Husserl napisał do Rickerta: "...śmierć tego niezwykle człowieka, który jak świadczy o tym jego każda rozprawa naukowa dążył do najwyższych filozoficznych celów, głęboko mnie poruszyła. Wraz z nim odeszła jedna z największych nadziei niemieckiej filozofii...". Ważny dorobek naukowy Emila Laska jest stosunkowo mało znany z powodu przedwczesnej śmierci oraz skutek upadku neokantyzmu. Jego opublikowane i nieopublikowane prace zostały wydane w trzech tomach w 1923 r. Pracami redakcyjnymi kierował jego uczeń Eugen Herrigel, a wstęp napisał Heinrich Rickert. Reprint tego wydania wyszedł ponownie kilka lat temu. Herrigel mieszkał potem i wykładał przez szereg lat w Japonii, gdzie rozpropagowywał idee Laska.



Berta Lask z synem

Tymczasem Berta Lask poruszona losem ubogich rodzin robotniczych, które poznawała przy okazji praktyki lekarskiej swojego męża i pod wpływem wypadków rewolucyjnych w Rosji w 1905 r. nabierała coraz bardziej lewicowych przekonań idących w kierunku marksizmu-leninizmu. Rozrastająca się rodzina nakładała rosnące obowiązki. Zmieniali często mieszkania - ostatecznie zamieszkali w dużym domu przy Mittelstraße (dziś Bassermannstrasse) w Berlinie-Steglitz. W 1912 r. powstały pierwsze, nie publikowane ekspresjonistyczne dramaty Berty. W czasie pierwszej wojny Berta straciła na froncie obu braci. W latach 1914-1918 jako jedna z pierwszych zaczyna pisać antywojenne wiersze. Koncentrując się na losie kobiet i ich przeżyciach, gdy ich ukochani odchodzą na wojnę nie ogranicza się do współczucia dla kobiet lecz stara się budzić ich świadomość obywatelską.

W 1919 r. wraz z mężem przyjmują nazwisko Jacobsohn-Lask. Nowe, powojenne, niemieckie prawo pozwalało młodym kobietom, które straciły braci na wojnie zachować nazwiska panińskie. W ten sposób zachowywały dla dalszych pokoleń nazwiska zabitych mężczyzn. Dzieci Berty i Louisa nosiły nazwisko Lask.

Po rewolucji październikowej w Rosji Berta radykalizuje się jeszcze bardziej. W 1923 r. wstępuje do Komunistycznej Partii Niemiec (KPD). Jest współzałożycielką

cielką Związku Pisarzy Proletariackich i Rewolucyjnych. W 1925 r. odwiedza Rosję. Pisze dużo do lewicowej, niemieckiej prasy w tym do "Czerwonego Sztandaru" („Rote Fahne"). Pisze też sztuki przeznaczone dla teatrów robotniczych, jedną z nich (*Befreiung* – Wyzwolenie) wystawia słynny Erwin Piscator. Pisze także propagandowe książki dla dzieci (*Opowiadania dla młodych proletariuszy, Jak Franz i Greta przyjechali do Rosji*). Partia Komunistyczna zamawia u niej sztukę celem uczczenia 400 letniej rocznicy chłopskiej rewolty pod przywództwem Tomasza Muentzera w 1525 r. Sztuka ta pod tytułem *Thomas Muenzer* zostaje wystawiona w Zielone Świątki 1925 r. w Eisleben - mieście Lutra. Inscenizacja na świeżym powietrzu gromadzi ponad 3 tysiące widzów. Entuzjazm robotniczej widowni jest tak wielki, że policja, która miała polecenie zamknąć przedstawienie, nie śmie interweniować. Dramaty i książki Berty Lask, o silnym zabarwieniu politycznym i agitacyjnym są stopniowo zdejmowane z afisza i konfiskowane, procesy wytaczone są nawet księgarzom, którzy je rozpowszechniają. W rezultacie jej najlepszy dramat *Leuna 1921* zostaje zakazany po pierwszym przedstawieniu i nie jest nigdy wystawiany, nawet po wojnie w NRD.

Po dojściu Hitlera do władzy najmłodszy syn Berty Ernst ginie w obozie w Dachau. Śmierć w obozie ponosi także siostra Berty urodzona w Wadowicach, Helena. Sama Berta zostaje zatrzymana i oskarżona o zdradę. Po zwolnieniu udaje się jej wyemigrować w 1933 r. do ZSRR. Pracuje w Moskwie jako publicystka częściowo pod pseudonimem Gerhart Wieland. W 1936 r. gestapo zaczyna się interesować Louisem Jacobsohnem-Laskiem, który został w Niemczech. W wieku 73 lat Louis emigruje za żoną do ZSRR. Otrzymuje pozwolenie na prowadzenie praktyki lekarskiej na Krymie w Sewastopolu. Berta dołącza do niego. Tymczasem w 1938 r. ich syn Ludwig (Lutz), który przyjechał do ZSRR razem z ojcem, żoną i córeczką i został pracownikiem naukowym w Moskwie w Instytucie Marksa-Engelsa pada ofiarą stalinowskiej czystki. Zostaje aresztowany i zesłany do obozu pracy na Kołymę. Louis umiera na atak serca w Sewastopolu w 1940 r. Po wojnie mimo możliwości Berta odmawia powrotu do Niemieckiej Republiki Demokratycznej starając się cały czas o uwolnienie syna z Kołymy.

Ludwig zostaje zwolniony w 1953 r. i wraca z matką do NRD. Jego żona z córką zdołały wydostać się z ZSRR jeszcze w 1939 r. i na tydzień przed wybuchem wojny dostały się do Anglii. Ludwig nie zobaczy już żony (zmarła w Londynie, gdy był w łagrze). Po prawie 40 latach rozłąki, na krótko przed śmiercią dostaje pozwolenie na wyjazd z NRD do Londynu by spotkać swoją córkę. Berta jest traktowana w NRD dobrze jako zasłużona przedstawicielka ruchu komunistycznego, choć nie wszystkie jej sztuki są dopuszczane na scenę. W 1955 roku ukazują się pierwsze tomy jej ob-

szerzej autobiografii *Stille und Sturm*. Być może wspomina w niej Wadowice?

Berta Lask umarła 28 marca 1967 r. w Berlinie Wschodnim w wieku 92 lat. Pochowano ją na Zentralfriedhof w Berlinie-Lichtenbergu. Niemieckie słowniki biograficzne podają o niej jedną informację, która charakteryzuje jej stosunek do Polski w której spędziła raptem tylko kilka lat w Wadowicach. Berta miała od wczesnej młodości marzenie, że napisze kiedyś sztukę teatralną o narodzie polskim, który znalazł się pomiędzy „pruskim militarystem i rosyjskimi Kozakami”. Sztuka ta miała pomóc w lepszym rozumieniu sytuacji narodu polskiego i w uwolnieniu go z jego dramatycznego położenia. Tego zamysłu nigdy nie udało się Bercie Lask zrealizować a szkoda.

Dramatyczne dzieje rodziny Lasków są ostatnio przypominane w mediach w związku z przedsięwzięciem pod nazwą ‘Kafka Project’ zainicjowanym przez San Diego State University w USA. Chodzi o poszukiwanie (być może istniejących gdzieś w archiwach lub w rękach prywatnych) notatników, listów i innych rękopisów Franza Kafki. Były one w posiadaniu żony Ludwiga Laska. Żoną Ludwiga Laska była Dora Diamant, wielka i jedyna miłość Franza Kafki. Umarł w jej ramionach w sanatorium pod Wiedniem w 1924 r. Dora nie zniszczyła, jak sobie tego życzył Kafka, jego rękopisów ani nie przekazała ich badaczom twórczości pisarza. W 1930 r. wyszła za mąż za Ludwiga Laska. W 1933 r. gestapo zabrało z jej mieszkania wszystkie dokumenty razem ze spuścizną Kafki. Jest duża szansa, że te rękopisy się zachowały. ‘Kafka Project’ stawia sobie za zadanie ich odszukanie. Poszukuje ich także w Polsce. Przy okazji badacze dotarli do wielu nieznanych dokumentów i fotografii dotyczących rodzin Diamantów i Lasków.

Literatura:

1. Oxford Companion to German Literature; Elisabeth Woodrough, *Women and German Drama*. 1995; Encyclopaedia Judaica 2008; Rickert, w: E. Lask, *Gesammelte Schriften*, 1 (1923), V–XVI (introd.). http://www.uni-protokolle.de/Lexikon/Berta_Lask.html

Maczuga Tomasz – urodzony w Wadowicach (1946), absolwent wadowickiego LO (1963 – klasa prof. Zbigniewa Putyry), Politechniki Krakowskiej i University College Dublin, bibliofil i antykwariusz.